

Kvalitet života vojnika za vreme služenja vojnog roka

Gordana Dedić

Vojnomedicinska akademija, ZPM – Odeljenje za mentalno zdravlje i vojnu psihologiju, Beograd

Kvalitet života vojnika podrazumeva sposobnost da se u skladu sa intrapsihičkim sposobnostima učestvuje u profesionalnim i društvenim aktivnostima za vreme vojnog roka. Cilj istraživanja je utvrđivanje kategorija kvaliteta života koje su od značaja za adaptaciju vojnika za vreme služenja vojnog roka. Istraživanje je obavljeno na grupi vojnika dva voda Vojske Jugoslavije koji su prema vremenu ispitivanja podeljeni u tri grupe: nakon prvog meseca, nakon obuke i pred kraj služenja vojnog roka. U ispitivanju su korišćeni sociodemografski upitnik i QLS - skala kvaliteta života vojnika za vreme služenja vojnog roka. Značajnost razlika između grupa ispitanika izvršena je pomoću t- testa. Rezultati istraživanja pokazuju da kvalitet života vojnika za vreme služenja vojnog roka zavisi od intrapsihičke osnove, interpersonalnih odnosa i prilagođenosti vojnika na zajedničke predmete i aktivnosti, a ne zavisi od njegove profesionalne uloge.

K l j u č n e r e č i : kadar, vojni; kvalitet života; adaptacija, psihološka; upitnici; međuljudski odnosi.

Uvod

Kvalitet života kao naučni entitet pojavio se prvi put u medicinskoj literaturi pre tri decenije. Uporedo sa razvojem nauke o zdravlju i nastojanjem da se ono u medicinskoj praksi definiše ne samo kao odsustvo bolesti već i kao stanje potpunog fizičkog, psihičkog i socijalnog blagostanja, kvalitetu života pridaje se sve veći značaj i on se posmatra u kontekstu tako definisanog pojma zdravlja.

Razmatranje kvaliteta života u medicini uključuje pojam o dobrom zdravstvenom stanju, održavanje psihičkih, emocionalnih i intelektualnih funkcija, kao i sposobnost da se učestvuje u porodičnim aktivnostima, aktivnostima na radnom mestu i u životnoj sredini (1).

Prilagođavanje vojnika na vojnu sredinu uključuje tri komponente: ličnost vojnika, vojnu sredinu i vreme. Vojnu sredinu karakterišu ustaljene norme ponašanja, običaji, navike i vladajuće mišljenje uz jasnu tendenciju da se održi nepromenjenom. Od vojnika koji se prilagođava vojnoj sredini očekuje se da svoje, već usvojene navike, stavove, uverenja i norme ponašanja napusti u novim uslovima života.

Zbog toga je prilagođavanje vojnika na vojnu sredinu jednosmeran proces i opterećeno mnogo većim problemima nego u drugim socijalnim sredinama. Proces prilagođavanja vojnika na vojnu sredinu je kontinuiran proces koji postoji sve vreme boravka vojnika u svojoj jedinici. Obuhvata ceo period služenja vojnog roka i ne može se vremenski ograničiti jer se svakog dana pred vojnika postavljaju novi i teži zadaci te svaka promena u životu vojnika zahteva novo prilagođavanje. Uočena su dva kritična perioda prilagođavanja vojnika na vojnu sredinu kada se i javljaju najveći problemi prilagođavanja - na početku služenja vojnog roka, neposredno posle dolaska vojnika u jedinicu i na kraju služenja vojnog roka, pred otpust vojnika iz jedinice. Završetak vojničke obuke je u vojničkom smislu značajan period služenja vojnog roka posle kojeg je vojnik obučan da primeni stečeno znanje u drugoj polovini služenja vojnog roka (2-7).

U našem istraživanju problema adaptacije vojnika na vojnu sredinu, obavljenom na grupi od 600 vojnika 1997. godine, utvrđeno je da se oko 80 % vojnika prilagodi vojnoj sredini za mesec dana služenja vojnog roka. Takođe je utvrđeno da je najznačajniji uzrok frustracije vojnika u periodu

adaptacije na vojnu sredinu problem uspostavljanja interpersonalnih odnosa sa drugim vojnicima, kao i da drugarstvo olakšava vojnicima prilagođavanje na vojnu sredinu (4).

Profesionalna uloga svakog vojnika sastoji se u tome da vojnici, prošavši kroz vojni kolektiv, aktivno učestvujući u svim oblicima vojničkog života, postiže stručnu osposobljenost koju treba da primeni u slučaju eventualnog rata (2, 3).

Život vojnika u jedinici odvija se na bazi interakcije intrapsihičkih faktora, kao i interpersonalnih i profesionalnih uloga koje su međusobno isprepletene, ali istovremeno i odvojene. Poremećaj u jednoj od ovih oblasti funkcionisanja reflektuje se na poremećaje i u drugim dvema oblastima, a problemi u svakoj od ovih oblasti funkcionisanja imaju za posledicu nastanak problema adaptacije vojnika na vojnu sredinu. Kvalitet života vojnika za vreme služenja vojnog roka podrazumeva sposobnost da se u skladu sa intrapsihičkim sposobnostima koje podrazumevaju dobro zdravstveno stanje, psihičke, emocionalne i intelektualne funkcije učestvuje u profesionalnim aktivnostima koje pred pojedinca postavlja vojna sredina, kao i sposobnost da se učestvuje u društvenim aktivnostima, kako onim vezanim za vojnu sredinu, tako i za svoju porodicu. Polazeći od navedenog istraživanja problema adaptacije vojnika na vojnu sredinu u kojem je ukazano na uzroke frustracije, kao i na faktore koji olakšavaju prilagođavanje vojnika na vojnu sredinu, a radi daljeg rasvetljavanja problema adaptacije vojnika na vojnu sredinu, cilj našeg istraživanja je utvrđivanje faktora koji su značajni za kvalitet života vojnika za vreme služenja vojnog roka.

Metode

Istraživanje kvaliteta života vojnika za vreme služenja vojnog roka obavljeno je na grupi vojnika koji ulaze u sastav dva voda pešadije iste jedinice Vojske Jugoslavije junske klase 2001/2002 godine. Vojnici su prosečnog uzrasta $21,25 \pm 2,06$ godine i imaju $10,54 \pm 2,04$ godina završene škole. Iz sela potiče 61,7% vojnika.

Ispitivanje je obavljeno tri puta u tri vremenska perioda značajna za adaptaciju vojnika na vojnu sredinu, i to: prva grupa od 60 vojnika na početku vojnog roka, nakon mesec dana od dolaska u jedinicu; druga grupa od 53 vojnika nakon završene obuke; treća grupa od 41 vojnika pred kraj vojnog roka, pred otpust vojnika iz jedinice. Broj vojnika u svakoj grupi zavisio je od prisustva vojnika posmatrana dva voda u jedinici u vreme ispitivanja, na šta je uticalo njihovo odsustvo zbog straže, bolovanja, redovnog odsustva i sl.

U ispitivanju su korišćeni: sociodemografski upitnik i Skala kvaliteta života (QLS). Podaci su dobijeni grupnim ispitivanjem, i to na osnovu sociodemografskog upitnika pri ispitivanju vojnika prve grupe, a na osnovu Skale QLS u svakoj od tri grupe ispitanika. Skala kvaliteta života je semistrukturisan intervju koji sadrži 21 ajtem koji su podeljeni u četiri kategorije: interpersonalni odnosi (ajtemi 1–8), profesionalna uloga (ajtemi 9–12), intrapsihička osnova

(ajtemi 13–17, kao i ajtemi 20 i 21), zajednički predmeti i aktivnosti (ajtemi 18 i 19).

Kategorija ajtema interpersonalni odnosi odnosi se na različite aspekte interpersonalnih i socijalnih iskustava funkcionisanja osobe u socijalnoj sredini. Fokusirani su na interpersonalne odnose koje ostvaruje sa članovima svoje porodice, prijateljima i poznanicima, socijalno prihvatanje i socioseksualno funkcionisanje.

Kategorija ajtema profesionalna uloga usmerena je na zaposlenost i procenu u odnosu na nivo postignuća (zadovoljstva uspehom), stepen neiskorišćenosti sposobnostima i mogućnostima i zadovoljstvo svojom profesionalnom ulogom.

Kategorija ajtema intrapsihička osnova odnosi se na dimenzije kognicije, konacije i afekta. Procenjuje se osećaj za cilj, motivaciju, radoznalost, empatiju, sposobnost ispoljavanja zadovoljstva i emocionalnu interakciju.

Kategorija ajtema zajednički predmeti i zajedničke aktivnosti bazirana je na pretpostavci da se snažno učešće u zajednici ogleda u posedovanju zajedničkih predmeta i angažovanju u obimu uobičajenih aktivnosti. Svi predmeti i aktivnosti, naravno, nisu prisutni kod svake osobe, ali njihovo odsustvo u velikom broju uključuje smanjeno učešće u svakidašnjem životu (1).

Svaki ispitanik procenjuje ajteme na sedmostepenoj skali. Ispitivač daje ispitanicima uputstvo koje se sastoji od tri dela: prvi, kratak opis koji pomaže da se usmere na parametre za procenu; drugi, set sugerisanih pitanja; treći, sedmostepena skala sa kratkim opisnim odgovorima za svaki stepen skale. Skalom kvaliteta života se dobijaju informacije koje se odnose za period od 4 nedelje pre momenta ispitivanja. Odgovori ajtema se razlikuju, ali zbir 5 i 6 uvek označava normalno funkcionisanje, dok niski skorovi 0 ili 1 označavaju pogoršanje funkcionisanja. Ukupni zbir svih ajtema iznosi od 0 do 126 (1).

U našem istraživanju koristili smo Skalu kvaliteta života vojnika za vreme služenja vojnog roka. To je QLS - Skala kvaliteta života koju smo prilagodili za ispitivanje na vojničkoj populaciji koja po godinama odgovara adolescentnoj populaciji. S obzirom na to da je u originalnom uputstvu Skale kvaliteta života data mogućnost da se pitanja izmene, prekroje ili dopune, a prilagođavanje pitanja treba učiniti i u slučaju kada su prisutni nepoznati faktori koji su nejasni i dvosmisleni (1), pri konstruisanju Skale kvaliteta života vojnika za vreme služenja vojnog roka izmenu smo izvršili za tri ajtema: 10-stepen uspeha na obuci, 12-zadovoljstvo VES-om i 21-kapacitet za empatiju sa starešinom. Prva dva ajtema su iz kategorije profesionalna uloga, odnosno u vezi su sa profesionalnom ulogom vojnika koja je karakteristična za život i rad u vojnoj sredini, a treća izmena ajtema je iz kategorije intrapsihička osnova i vezana je za odnos vojnika - starešina koji predstavlja značajan faktor adaptacije vojnika na vojnu sredinu. Ostali ajtemi su identični originalnoj verziji skale. Napominjemo da su se sva opisna objašnjenja za svaki ajtem odnosila na život i rad ispitanika za period unazad 4 nedelje, što je, zavisno od

vremena ispitivanja svake od tri grupe vojnika, obuhvatalo period od dolaska vojnika na odsluženje vojnog roka do kraja služenja vojnog roka.

Skala kvaliteta života vojnika za vreme služenja vojnog roka, kao i originalna procenjuje četiri dimenzije funkcionisanja vojnika u vojnoj sredini podeljenih u četiri kategorije: interpersonalni odnosi, intrapsihička osnova, profesionalna uloga i zajednički predmeti i zajedničke aktivnosti. Samoprocena je esencijalna komponenta kvaliteta života i odnosi se na procenu subjektivnog doživljaja kvaliteta života vojnika za vreme služenja vojnog roka nasuprot već postojećem objektivnom koji je karakterističan za vojnu sredinu. Skala procenjuje bogatstvo ličnog iskustva, kvalitet interpersonalnih odnosa i profesionalnu produktivnost. Sve ove kategorije kvaliteta života nalaze se u određenoj interakciji. Ove interakcije mogu se posmatrati kao intrapsihički faktori i interpersonalne i profesionalne uloge sa kojima vojnici funkcionišu u vojnoj sredini i predstavljaju kontinuitet istih interakcija koje su postojale i pre njegovog dolaska u vojnu sredinu.

Podaci su obrađeni u statističkom paketu programa SPSS (Statistic Packet Society Science for Windows VI). Za svaku varijablu izračunata je: srednja vrednost ($\bar{x}$), standardna devijacija (SD), dok su za parametre unutar pojedinih varijabli izračunavane frekvencije. Značajnost razlika između grupa ispitanika izvršena je pomoću *t*-testa.

Rezultati i diskusija

Skala kvaliteta života, *Quality of Life Scale* (QLS ili QOL) u svetu je dobro poznat instrument i ima široku primenu u istraživanjima.

Skalu kvaliteta života stvorili su Heinrichs, Carpenter i Hanion (1) u Centru za istraživanje u psihijatriji u Marilandu sa ciljem utvrđivanja simptoma shizofrenije kod nehospitalizovanih bolesnika radi procene njihove potrebe za hospitalizacijom. Konstruisana je tako da može da proceni pritajene aspekte shizofrene psihopatologije, koji se odnose na kvalitet zajedničkog života (1). Unazad tri decenije rađena su mnogobrojna istraživanja, a najveći broj odnosi se na istraživanje kvaliteta života kod shizofrenije (8–10). Takođe su rađena istraživanja kvaliteta života i u drugim oblastima medicine, posebno u onkologiji (11–13).

S obzirom na to da na vrednosti rezultata ispitivanja utiču demografske karakteristike: socio-ekonomski status, pol i nacionalnost ispitanika, obavljena je standardizacija Skale kvaliteta života u različitim sredinama. Tako postoji *Quality of Life* (QOL) – validirana skala u Nemačkoj (14), a dvojezična kinesko-engleska verzija testa SF-36 pokazuje korelaciju sa engleskom (15). U našoj zemlji istraživački tim Univerzitetske klinike za kardiovaskularnu hirurgiju Instituta za kardiovaskularne bolesti u Sremskoj Kamenici 1997. godine razvio je sopstvenu metodologiju i došao do integralnog indeksa, nazvan QOLi-NS (*Quality of Life Index*-Novi Sad), kojim se vrednosti kvaliteta života mogu jedinstveno numerički izražavati (16).

Kvalitet života takođe je istraživao u vojnoj sredini. *National Service iz Singapore HQ Medical Corps, Manpower Branch* sprovelo je retrospektivnu studiju u okviru istraživanja problema prilagođavanja vojnih lica, gde je uočeno da su glavni stresori vojnih lica problemi adaptacije na vojnu sredinu (17). Prvo istraživanje kvaliteta života u Vojnoj bolnici Poljske armije izvršeno je na grupi profesionalnih vojnih lica koji su se nalazili na lečenju od alkoholizma. Ispitivanje je izvršeno pomoću verzije SF-36 „quality of life“ (18). Istraživanja su obavljena i kod veterana Zalivskog rata, takođe kratkom formom SF-36 *Health-related quality of life* (HRQL) (19).

Rezultati našeg istraživanja kvaliteta života vojnika za vreme služenja vojnog roka u kategoriji interpersonalni odnosi koji su prikazani u tabeli 1, pokazuju da od 8 posmatranih ajtema srednje vrednosti prvih 6 su najniže u 2. grupi, zatim se povećavaju u 1, a imaju najveće vrednosti u 3. grupi. Ajtem socioseksualni odnosi ima najveću srednju vrednost u 1. grupi vojnika i opada ka 3, dok je kod ajtema socijalno povlačenje obratno, srednje vrednosti se povećavaju od 1. ka 3. grupi.

Srednje vrednosti ajtema koje se odnose na bliske odnose sa članovima porodice pokazuju blagi pad nakon obuke u odnosu na početak vojnog roka da bi pred kraj vojnog roka došlo do njihovog značajnijeg porasta, što daje statistički značajne razlike između vojnika prve i druge grupe ($p < 0,005$) koje su još značajnije između vojnika druge i treće grupe ($p < 0,001$).

Odlaskom u vojsku vojnici se odvajaju od roditelja, braće i sestara, pojedini od njih prvi put na duže vreme, a nije zanemarljiv ni broj onih vojnika koji se nikada pre odlaska u vojsku nisu odvajali od kuće, čime se može objasniti pojačana bliskost sa roditeljima na početku služenja vojnog roka. Odvajanje roditelja od dece i dece od roditelja izuzetno je stresogeni događaj, kako za decu, ali isto tako i za njihove roditelje, posebno majke. Nova situacija iziskuje nove obrasce ponašanja i razvijanje novih odnosa koji su prilagodljivi vremenu u kojem se i porodica i vojnici nalaze. Ukoliko se prethodne životne faze porodice nisu spontano i lako smenjivale, ovo odvajanje je bolno, posebno za porodice koje su decu držale uz sebe sa puno ljubavi i brige, ali i kod onih porodica u kojima je bilo dosta problema i konflikata. Disfunkcionalne porodice su mnogo osetljivije na razvojne promene i na nepredvidljive događaje koji povećavaju porodičnu napetost, što stvara stalnu okupiranost vojnika porodičnim problemima i ne dozvoljava mu da se adaptira na uslove vojne sredine, odnosno da se uključi u život i rad jedinice i da se usmeri na obuku i izvršavanje vojničkih zadataka. Od stepena okupiranosti vojnika porodičnim problemima zavise i njegove adaptacione sposobnosti, tj. veća okupiranost vojnika porodičnim problemima umanjuje njegove adaptacione sposobnosti i obratno. Kako se približava kraj vojnog roka vojnici u sklopu planiranja svoje budućnosti ponovo sve češće razmišljaju o svojoj porodici, roditeljima, braći i sestrama sa kojima će živeti po povratku iz vojske, što ima

Табела 1

Interpersonalni odnosi							
Broj	Ajtem	Grupa	n	$\bar{x}$	SD	p 1/2	p 2/3
1	Bliski odnosi sa članovima porodice	1	60	5,7460	0,7822	0,005	0,001
		2	53	5,3585	1,0395		
		3	41	5,9474	0,7333		
2	Bliski odnosi sa prijateljima	1	60	5,3968	0,8527	0,666	0,223
		2	53	5,3208	0,9761		
		3	41	5,5789	0,8260		
3	Bliski odnosi sa drugovima u vojsci	1	60	4,9365	0,9482	0,719	0,600
		2	53	4,9245	1,0893		
		3	41	5,3158	1,1415		
4	Stepen društvenosti	1	60	5,0605	0,8400	0,980	0,004
		2	53	5,0377	0,7586		
		3	41	5,1842	1,0360		
5	Emocionalna podrška okoline	1	60	4,2698	0,1936	0,774	0,610
		2	53	4,2264	0,2060		
		3	41	4,7368	1,4830		
6	Socijalna inicijativa	1	60	4,6032	0,1510	0,955	0,006
		2	53	4,5849	1,1841		
		3	41	5,4737	0,7255		
7	Socijalno povlačenje	1	60	4,7143	0,1608	0,068	0,407
		2	53	4,7736	0,9931		
		3	41	5,3947	0,9455		
8	Socioseksualni odnosi	1	60	5,3333	0,1568	0,001	0,979
		2	53	4,5283	1,9176		
		3	41	4,3947	1,9107		

za posledicu da ponovo dolazi do povećanja bliskosti sa članovima porodice na kraju vojnog roka.

Značaj bliskosti sa članovima porodice potvrđen je, takođe, istraživanjem koje je obavljeno u Srbiji 1994. godine na grupi učenika srednje škole kada je utvrđeno da mladi kao najvažnije vrednosti u životu ističu porodičnu sreću i prijateljstvo, koje predstavljaju tradicionalne vrednosti i koje se u patrijarhalnim kulturama, kakva je naša, veoma cene i gde se pomoć i podrška očekuju prvenstveno od članova porodice i prijatelja (20). U prilog navedenom ukazuju i rezultati naših istraživanja u vezi sa adaptacijom vojnika na vojnu sredinu kojima je utvrđeno da najveći broj vojnika, koji su se uspešno prilagodili vojnoj sredini, odnos sa ocem i majkom do svoje 16. godine, kao i odnose sa članovima svoje uže porodice (roditelji, braća i sestre) procenjuje bliskim, kao i da zadovoljstvo porodičnom atmosferom procenjuju dobrom (4).

Srednje vrednosti ajtema koje se odnose na bliske odnose sa prijateljima van jedinice i bliske odnose sa drugovima u vojsci pokazuju blagi pad nakon obuke u odnosu na početak vojnog roka da bi pred kraj vojnog roka došlo do njihovog značajnijeg porasta. Međutim, ove razlike nisu statistički značajne.

Srednje vrednosti ajtema koje se odnose na stepen društvenosti, emocionalnu podršku okoline i socijalnu inicijativu, takođe, pokazuju blagi pad nakon obuke u odnosu na početak vojnog roka da bi pred kraj vojnog roka došlo do značajnijeg porasta njihovih srednjih vrednosti. Između vojnika druge i treće grupe su utvrđene statistički značajne

razlike za stepen društvenosti ($p < 0,005$) i za socijalnu inicijativu ($p < 0,01$).

Socijalizacija ličnosti, njena sposobnost da uspostavi odgovarajuće odnose sa drugim ličnostima, kao i sposobnost uključivanja u manji ili veći kolektiv razvija se počev od porodice preko raznih organizacija: predškolskih, školskih, radnih, sportskih, društveno-političkih. Kako dete raste i izlazi iz zatvorenog porodičnog kruga, ulazi u grupu drugova u predškolskoj i školskoj ustanovi. U preadolescentnom i ranom adolescentnom periodu, kao hronološkom kontinuumu pre dolaska u vojnu sredinu, mladi uspostavljaju interpersonalne odnose sa užom i širom socijalnom sredinom stvarajući formalne i neformalne grupe mladih u široj sredini, podležući uticajima tih grupa.

Proces uključivanja vojnika u vojni kolektiv podrazumeva i uspostavljanje drugarskih odnosa sa drugim vojnicima. Nakon dolaska u jedinicu vojna formacija deluje kao skupina slučajno odabranih pojedinaca u kome je svaki pojedinac manje-više rezervisan prema novim poznavstivima. Proces uključivanja vojnika u vojni kolektiv sa uspostavljanjem drugarskih odnosa sa drugim vojnicima karakterišu dve faze: faza istraživanja (eksploracije) koju karakteriše opreznost i ustručavanje mladih vojnika u sklapanju novih poznanstava i faza identifikacije sa manjom ili većom grupom novih poznanika ili kolektiva u celini (2, 21). Od dolaska na odsluženje vojnog roka socijabilniji vojnici su lakše sklapali nova poznanstva i bili su prihvaćeniji u društvu svojih drugova, što se održavalo sve vreme služenja vojnog roka. Nasuprot njima, manje socijabilni vojnici od dolaska u

jedinicu ispoljavali su probleme u uspostavljanju komunikacije sa svojim drugovima. Vojnici sa problemima u uspostavljanju interpersonalnih odnosa sa svojim drugovima postepeno tokom služenja vojnog roka, uz pomoć svojih socijalnijih drugova, uspostavljaju nova poznanstva i prijateljstva, čime se može objasniti značajniji porast socijalne inicijative i stepena društvenosti vojnika na kraju vojnog roka. U prilog navedenom, pomenutim našim istraživanjem problema adaptacije vojnika na vojnu sredinu utvrđeno je da probleme u prilagođavanju na vojnu sredinu ispoljavaju vojnici koji su neprihvaćeni od svojih drugova u jedinici, kao i da im drugarstvo najviše olakšava prilagođavanje na vojnu sredinu (4).

Srednja vrednost ajtema socijalno povlačenje smanjuje se od početka do kraja služenja vojnog roka, dok se srednje vrednosti ajtema socioseksualni odnosi takođe menjaju, ali u suprotnom smislu pokazujući smanjenje srednje vrednosti kako se približava kraj vojnog roka. Između vojnika prve i druge grupe utvrđena je statistički značajna razlika za socioseksualne odnose ($p < 0,001$).

Odlaskom od kuće vojnici se fizički udaljavaju od svoje devojke ili supruge sa kojom su pre dolaska u vojsku ostvarili uspešne emotivne i heteroseksualne odnose, čime se može objasniti povećana bliskost vojnika sa devojkom ili suprugom na početku vojnog roka. Bliskost i emotivna vezanost praćena je istovremeno i strahom od gubitka emotivne veze zbog čega neki mladići uoči odlaska u vojsku imaju potrebu da svoje emotivne veze ozvaniče veridbom ili ženidbom. Kako prolazi vreme provedeno u jedinici, vojnici su sve više okupirani obukom i vojničkim zadacima, vreme u jedinici sve više provode u druženju sa drugovima, a sve manje u razmišljanju o devojci. Razdvojenost od devojke, posebno ukoliko te emotivne veze i nisu bile dovoljno čvrste, ima za posledicu da se vremenom bliskost vojnika sa devojkom smanjuje. Zbog toga neki vojnici ubrzo nakon dolaska u vojsku prekidaju veze sa devojkom, čime se može objasniti dobijeni nalaz.

U tabeli 2 uočava se da od 4 posmatrana ajtema kategorije profesionalna uloga svi pokazuju najviše srednje vrednosti u 3. grupi osim stepena profesionalnog funkcionisanja, koje je najveće u drugoj podgrupi. Međutim, između grupa vojnika nisu utvrđene statistički značajne razlike za navedene ajteme.

Dobijeni rezultati pokazuju da se vojnici oseća najzadovoljniji primenom svog prethodnog stručnog znanja u vojsci nakon obuke, dok je zadovoljstvo obukom, adekvatnim odnosom sa drugovima, pohvalama i ukorima starešine u toku obuke, stepenom iskorišćenosti urođenih sposobnosti, fizičkih i obrazovnih, kao i zadovoljstvo VES-om najveće na kraju vojnog roka. Ovakav nalaz ukazuje na postepeno povećanje adaptiranosti vojnika na vojnu sredinu od početka prema kraju služenja vojnog roka. S druge strane, odsustvo statistički značajnih razlika pokazuje da je stav vojnika prema svojoj profesionalnoj ulozi ujednačen za vreme celokupnog trajanja vojnog roka, što se može objasniti činjenicom da većina vojnika smatra da je služenje vojnog roka njihova obaveza i dužnost i taj stav ne menja od početka do kraja vojnog roka.

U tabeli 3 se uočava da od 7 posmatranih ajtema kategorije intrapsihička osnova prva 4 pokazuju najviše srednje vrednosti u 3. grupi vojnika, poslednja dve u 1. grupi vojnika, dok ajtem korišćenje slobodnog vremena ima najveću srednju vrednost u 2. grupi vojnika.

Srednje vrednosti ajtema planiranje života postepeno se povećavaju tokom služenja vojnog roka. Međutim, statistički značajna razlika je utvrđena samo između vojnika prve i druge grupe ($p < 0,001$). Dužina služenja vojnog roka se vojnicima na početku služenja vojnog roka, nakon dolaska u jedinicu, čini predugom, te smatraju da ne mogu da planiraju budući život. Smatraju da im je boravak u jedinici „zaledio“ vreme za jedan vremenski period, čime se može objasniti dobijeni nalaz. Kako se približava kraj vojnog roka vojnici sve više počinju da razmišljaju o budućnosti i životu nakon vojske. Boravak u jedinici vojnicima daje dovoljno vremena da razmišljaju i da sebi postavljaju pitanja o smislu života, o svojoj budućnosti, životnim ciljevima koje pred sebe postavljaju, da razmisle o tome kako zamišljaju budući život za nekoliko godina i da pokušaju, ukoliko to već nisu, da isplaniraju svoj profesionalni i emotivni život.

Srednja vrednost ajtema koji se odnosi na stepen motivacije pokazuje pad nakon obuke i porast na kraju služenja vojnog roka, što daje statistički značajnu razliku između vojnika prve i druge, kao i između druge i treće grupe ($p < 0,001$).

Tabela 2

Profesionalna uloga							
Broj	Ajtem	Grupa	n	$\bar{x}$	SD	p 1/2	p 2/3
9	Stepen profesionalnog funkcionisanja	1	60	2,1587	0,2621	0,698	0,999
		2	53	3,6041	2,1514		
		3	41	1,7368	2,0884		
10	Stepen uspeha na obuci	1	60	4,0159	0,1859	0,752	0,043
		2	53	4,3396	1,1758		
		3	41	4,6053	1,6198		
11	Stepen iskorišćenosti sposobnosti	1	60	4,4286	1,5315	0,529	0,798
		2	53	3,8868	1,7394		
		3	41	4,6016	1,5669		
12	Zadovoljstvo VES-om	1	60	4,3651	1,7349	0,052	0,719
		2	53	4,6226	2,3715		
		3	41	4,7368	2,4680		

Tabela 3

Intrapsihička osnova							
Broj	Ajtem	Grupa	n	$\bar{x}$	SD	p 1/2	p 2/3
13	Planiranje života nakon vojske	1	60	4,7302	1,6964	0,001	0,437
		2	53	5,3585	1,0759		
		3	41	5,4474	1,5013		
14	Stepen motivacije	1	60	4,9841	1,2762	0,001	0,001
		2	53	3,3396	2,0657		
		3	41	5,5526	1,0053		
15	Radoznalost	1	60	4,4444	1,3652	0,125	0,684
		2	53	4,2830	1,5978		
		3	41	4,6579	1,5644		
16	Uživanje	1	60	4,5556	1,0441	0,016	0,650
		2	53	4,3396	1,5057		
		3	41	5,1053	1,8858		
17	Korišćenje slobodnog vremena	1	60	2,7937	1,5467	0,020	0,230
		2	53	3,8113	2,0292		
		3	41	2,9474	2,2294		
20	Kapacitet za empatiju sa drugovima	1	60	4,9365	,8590	0,001	0,569
		2	53	4,1321	1,6177		
		3	41	4,8947	1,5560		
21	Kapacitet za empatiju sa starešinom	1	60	4,0476	1,1836	0,001	0,315
		2	53	2,8868	1,8878		
		3	41	1,8158	2,0115		
Ukupno		1	60	90,35	11,94	0,094	0,605
		2	53	90,68	15,68		
		3	41	92,95	14,23		

Vojnik obavlja vojnu delatnost zato što je to njegova dužnost, a ne zanimanje ili materijalni interes. Navedenim istraživanjem problema adaptacije vojnika na vojnu sredinu utvrđeno je da oko 80 % vojnika ima pozitivan odnos prema obavezi služenja vojnog roka (4, 22). Socijalno zreli mladići služenje vojnog roka shvataju kao obavezu ili čast, te se i ponašaju prema zahtevima koje pred njih postavlja vojna organizacija, što ima za posledicu da je motivacija za služenje vojnog roka ispitivane grupe vojnika veoma izražena na početku vojnog roka. Vojnici koji su u vojsku došli zato što moraju jer ih je zakon na to prisiljavao i koji su bili prinuđeni da, isključivo po sili zakona, izvršavaju vojnu obavezu imali su probleme otežanog prilagođavanja na vojnu sredinu. Motivacija vojnika za služenje vojnog roka, takođe, je ponovo povišena na kraju vojnog roka kada je vojnik uvideo da je vreme koje je proveo u vojsci korisno iskoristio za sticanje potrebnog profesionalnog znanja i stručne osposobljenosti za vojnu službu.

Dodatnu sigurnost i samopouzdanje stekli su oni vojnici koji su za vreme obuke uspešno ostvarili sve zadatke koje su pred njih postavile starešine. Pri tome su vojnike manje stimulisali rutinski poslovi, a više oni koji su podsticali njihovu kreativnost. Entuzijazam, volja i energija koju poseduju davali su im snagu da ostvare namere, dok su ih loša iskustva mogla demoralisati i omesti u planiranim aktivnostima. Motivisan vojnik je bio mnogo bolji vojnik sve vreme služenja vojnog roka. Srednje vrednosti ajtema koje se odnose na radoznalost i uživanje pokazuju pad nakon obuke i porast na kraju služenja vojnog roka, što ne daje statistički značajne razlike između grupa vojnika.

Kapacitet za empatiju sa drugovima pokazuje najveće srednje vrednosti na početku služenja vojnog roka, zatim pad nakon obuke, što daje statistički značajnu razliku između vojnika prve i druge grupe ($p < 0,001$), a zatim ponovo pokazuje povećanje, ali ono nije statistički značajno. Empatija je veština da se prepoznaju osećanja drugih ljudi. Ljudi emocije retko izražavaju rečima, odnosno osećanja se mnogo češće iskazuju drugim znakovima: na osnovu tona glasa, pokreta, izraza lica. Empatija je sposobnost da se čitaju takvi neizgovoreni znaci. Veštinu tumačenja tuđih osećanja na osnovu neverbalnih znakova imaju emocionalno stabilnije, u društvu popularnije i preduzimljivije, ali istovremeno i osetljivije osobe. Empatija ne zavisi od intelektualnih sposobnosti ličnosti (23).

Dolaskom u vojnu sredinu vojnici se asimiluju u anonimnu masu mladih ljudi koji vode poreklo iz različitih kulturnih i etničkih podneblja, različitim od onih u kojima je do tada mladi čovek živeo. U vojnom kolektivu smanjen je stepen kontrole sopstvenog života, jer je svaki vojnik neprekidno izložen kritičkim procenama svojih drugova i starešina u pogledu sposobnosti, fizičke spremnosti, psihomotorne spretnosti i brzine i u situacijama je stalnog poređenja individualnih razlika. Izvestan broj mladića nastoji da se istakne u kolektivu u odnosu na svoje drugove-vršnjake.

S druge strane, mogu biti izloženi podsmehu i omalovažavanju svojih drugova pri izvršavanju pojedinih radnji i borbenih zadataka. Svaki pripadnik vojnog kolektiva je u odnosu interakcije, tj. međusobnom uticaju sa drugim pripadnicima tog kolektiva. U kontaktu sa drugim vojnicima

procenjuju se i prihvataju stavovi ili osećanja drugih, što stvara osećanje međusobne bliskosti.

Takođe prisustvo nekih drugova istovremeno može i da ih uznemirava ili čak iritira kada različiti argumenti ili različito mišljenje u razgovoru mogu stvarati probleme u komunikaciji. Kvalitet međuljudskih odnosa utiče na opštu atmosferu u jedinici, na različite oblike saradnje, poverenje, prijateljstvo i prihvaćenost u kolektivu, a od kvaliteta međuljudskih odnosa zavisi kohezivnost i efikasnost vojne jedinice.

Odnosi među vojnicima u kolektivu utiču na osećanje pripadnosti i odanosti kolektivu, na međusobno poverenje i poštovanje, spremnost na odricanje od ličnih u korist kolektivnih ciljeva, što kod vojnika stvara osećanje sigurnosti, što je najizraženije na početku vojnog roka. Srednje vrednosti ajtema kapacitet za empatiju sa starešinom smanjuju se od početka do kraja služenja vojnog roka pri čemu je ova razlika najveća između vojnika prve i druge grupe, što daje statistički značajnu razliku ($p < 0,001$).

u kojima će vojnici moći da se potvrde. On je stručan, pobuđuje potčinjene oduševljenjem, entuzijazmom, moralom, vojnom veštinom, rodoljubljem, patriotizmom, časnošću i pravdoljubivošću. Starešina kao vaspitač, nastavnik i instruktor podstiče rečima, usmerava, hvali po potrebi, elastičan je u svom stavu. Starešina kao autoritet vojne sredine kome su se vojnici požalili pokazuje razumevanje i pruža podršku i adekvatnu emocionalnu pomoć svakom vojniku, ukoliko je zatraži, što umnogome doprinosi lakšem prevazilaženju i rešavanju aktuelnih problema. Starešina se upoznaje sa ličnim i porodičnim problemima vojnika iz ličnog kontakta, ali i preko podataka dobijenih od desetara ili članova porodice vojnika. Takođe može biti i zamena za figuru oca, kada aktuelizuje odnos koji je pojedinac imao sa ocem, a kasnije sa profesorima i drugim autoritetima (24).

Tabela 4 pokazuje da srednje vrednosti posmatranih ajtema kategorije zajednički predmeti i zajedničke aktivnosti imaju najviše vrednosti u 2. grupi vojnika i da pokazuju različitu distribuciju povećanja srednjih vrednosti.

Tabela 4

Zajednički predmeti i aktivnosti							
Broj	Ajtem	Grupa	n	$\bar{x}$	SD	p 1/2	p 2/3
18	Zajednički predmeti	1	60	3,2060	1,2720	0,553	0,001
		2	53	4,0755	1,5172		
		3	41	2,8947	2,3341		
19	Zajedničke aktivnosti	1	60	1,7143	1,2241	0,006	0,425
		2	53	3,6041	1,7578		
		3	41	1,8421	1,4801		

Empatija vojnika prema starešini razvija se iz odnosa vojnika sa pretpostavljenim starešinom koji karakteriše, s jedne strane, poverenje vojnika u lični i zvanični autoritet komandira, a, s druge strane, način ophođenja starešine sa vojnicima, što sve ima za posledicu stvaranje međusobnog poverenja i otvorenosti u službenom i neslužbenom komuniciranju. Odnos između starešine, komandira voda i vojnika je aktivan i neprekidan. Baziran je na uzajamnom poštovanju ličnosti starešine i vojnika, razumevanju starešine za slabosti i teškoće kroz koje vojnik prolazi, ali i neophodnosti da vojnik prilagodi svoje osobine i stavove zahtevima nove sredine u toku prilagođavanja na vojnu sredinu. Delujući svojim autoritetom na vojnike, starešina menja postojeće i formira nove osobine ličnosti članova kolektiva. Takođe izmenjen kolektiv povratno utiče na određene osobine ličnosti starešine, na njegov status i ulogu u kolektivu. Istraživanjem problema adaptacije vojnika na vojnu sredinu utvrđeno je da vojnici kod starešine najviše cene pravičnost, razumevanje za probleme vojnika i strogost (4). Empatija vojnika prema starešini najizraženija je na početku vojnog roka. Razvija se ukoliko je starešina model identifikacije potčinjenih, kada ga potčinjeni prihvataju, poštuju, imaju poverenje u njegov autoritet. Takav starešina, pored svojih osobina ličnosti, poseduje spremnost da uvažava svoje potčinjene, da ih razume i prihvata, da ne vredi njihovo dostojanstvo, da stvara uslove

Između vojnika druge i treće grupe postoje statistički značajne razlike za zajedničke predmete ($p < 0,001$), a između vojnika prve i druge grupe za zajedničke aktivnosti ($p < 0,01$).

Vojnici koji borave u jedinici poseduju predmete koji su svima potrebni u svakodnevnom životu za vreme boravka u kasarni kao što su: novčanik, ključevi, vozačka dozvola, sat, vojna knjižica, propusnica za izlazak, mapa grada ili kraja, lični budilnik, češalj ili četka, priručna torba, bibliotekarska karta, poštanske marke, nožić itd. Takođe učestvuju u aktivnostima kao što su: pisanje pisama, čitanje novina, odlazak u bioskop, kafić ili restoran, odlazak na utakmicu, pozajmica knjige iz biblioteke. Posedovanje većine navedenih predmeta ili učestvovanje u većini navedenih aktivnosti zajedničko je za većinu vojnika i ukazuje na njihovo učešće u zajednici kao što je vojni kolektiv. Iako se ne očekuje da svaki vojnik poseduje sve navedene predmete ili da učestvuje u svim navedenim aktivnostima, njihovo odsustvo u većem broju ukazuje na smanjeno učešće vojnika u svakidašnjem životu i radu kolektiva kasarne. Na početku služenja vojnog roka vojnici se slabije poznaju, te je i učestvovanje u zajedničkim aktivnostima smanjeno. Kako se vojnici bolje upoznaju i druže, odnosno kako se povećava njihova društvenost tako se istovremeno povećava i njihovo učestvovanje u zajedničkim aktivnostima, čime se

može objasniti dobijeni nalaz. Istovremeno, kako se približava kraj vojnog roka vojnici je već upoznao grad u kojem služi vojni rok, te mu mapa grada više nije potrebna, kao ni bibliotekarska karta, ni poštanske marke i drugi predmeti, što ima za posledicu da vojnici sve manje poseduju ove predmete.

Posmatrano u celini, dobijeni rezultati Skale kvaliteta života vojnika za vreme služenja vojnog roka pokazuju da, gledano prema kategorijama, najveći skor pokazuju prosečne srednje vrednosti kategorije interpersonalni odnosi, zatim kategorije intrapsihička osnova i profesionalna uloga, dok je najniži kategorije zajednički predmeti i aktivnosti. Dobijeni rezultati pokazuju da vojnici za kvalitet života za vreme služenja vojnog roka najviše vrednuju interpersonalne odnose, koje su uspostavili sa svojom porodicom i prijateljima, koji inače predstavljaju tradicionalne vrednosti sprske kulture. Nasuprot, najniže vrednuju posedovanje zajedničkih predmeta i učestvovanje u zajedničkim aktivnostima, s obzirom na to da smatraju da većina tih predmeta i aktivnosti nisu posebno karakteristični za vojnu sredinu već su ih koristili, odnosno učestvovali su u zajedničkim aktivnostima i pre dolaska u vojsku.

Od 21 ajtema Skale kvaliteta života statistički značajne razlike između grupa vojnika uočene su za sledeće ajteme: bliski odnosi sa porodicom, socioseksualni odnosi, stepen društvenosti vojnika u jedinici, socijalna inicijativa, kapacitet za empatiju sa drugovima u jedinici, kapacitet za empatiju sa starešinom, stepen motivacije, planiranje života i zajednički predmeti i zajedničke aktivnosti. Svi ovi ajtemi su iz kategorija interpersonalni odnosi, intrapsihička osnova i zajednički predmeti i aktivnosti, dok kategorija profesionalna uloga nije zastupljena ni sa jednim ajtemom koji je statistički značajan.

Ukoliko posmatramo samo ove statistički značajne ajteme, i to u odnosu na vreme služenja vojnog roka, uočava se da početak vojnog roka karakterišu: pojačana bliskost sa članovima svoje porodice, dobri socioseksualni odnosi, povišeni kapaciteti za empatiju sa drugovima i sa starešinom, kao i značajan stepen motivacije za odsluženje vojnog roka, dok su planiranje života nakon vojske i zajedničke aktivnosti vojnika snižene. Završetak služenja vojnog roka karakterišu: povećanje bliskosti sa članovima svoje porodice, pojačan stepen društvenosti i socijalne inicijative, kao i stepen motivacije za služenje vojnog roka, a smanjenje adaptiranosti na zajedničke predmete. Početak služenja vojnog roka karakteriše prelazak vojnika iz građanske u vojnu sredinu, promena geografske lokacije i životnog okruženja. U periodu prilagođavanja vojnika na vojnu sredinu vojnici su okupirani problemima vezanim za uslove vojnog kolektiva: smeštaj, obuku, interpersonalne odnose sa drugovima i starešinom jedinice i dr. Kompletan život vojnika odvija se u zatvorenom krugu kasarne u zajedničkoj spavaonici, zajedničkom kupatilu, trpezariji, na poligonu za obuku. Za sve vojnike važe isti propisi u obuci, odevanju, smeštaju, ishrani, ophođenju, vojničkim obavezama, slobodnom vremenu. Strogo je isplanirano službeno i slobodno vreme. Vojnici

koji služenje vojnog roka prihvataju kao normalnu etapu u životu ili čast imaju izražen stepen motivacije da odsluže vojni rok, što je veoma izraženo na početku vojnog roka zbog čega se takvi vojnici brže i lakše uklapaju u vojni kolektiv.

Zbog fizičke udaljenosti kontakti vojnika sa članovima porodice, devojkom ili suprugom svedeni su često samo na kontakte telefonom, a lično viđanje samo prilikom njihovih poseta vojniku ili za vreme odlaska vojnika do kuće za vreme vikend-odsustva. Ipak, fizička udaljenost bitno ne utiče na bliskost vojnika sa članovima njegove porodice, kao ni na socioseksualne odnose koje su ostvarili sa svojom devojkom ili suprugom pre dolaska u vojnu sredinu koji su na početku vojnog roka, nakon dolaska vojnika u jedinicu veoma bliski.

Vojnici, fizički udaljeni od svoje porodice, primorani su da se oslanjaju na emotivnu podršku svojih novih drugova i starešine. Vojnici koji poseduju empatiju prema drugovima sa kojima provode mnogo vremena, koristeći ovu svoju sposobnost, osećaju emocionalne reakcije svojih drugova, osetljiviji su na njihove reakcije, što sve stvara osećanje međusobne bliskosti. Istovremeno, na početku vojnog roka učestvovanje u zajedničkim aktivnostima je smanjeno, jer se vojnici još uvek dovoljno dobro ne poznaju i nemaju potrebu da u većoj grupi izlaze na zajednička mesta i da se druže i van kasarne. Empatija prema starešini je, takođe, najveća na početku vojnog roka. Takav starešina sve vojnike zna po imenu, dobro procenjuje njihove osobine ličnosti i motive njihovog ponašanja, kontaktira sa vojnici, dobro poznaje lične probleme i teškoće svakog vojnika i pri tom pokazuje interesovanje za te probleme. U vojnim kolektivima u kojima su starešine bolje prihvaćene međuljudski odnosi su harmoničniji, a efikasnost obavljanja zadataka je veća, čime se povećava moral jedinice.

Nasuprot, planiranje života na početku vojnog roka slabo je izraženo s obzirom na to da se vojnici nalaze u novoj životnoj sredini, udaljeni od ostalih obaveza u svom privatnom životu i smatraju da imaju dosta vremena da razmišljaju o budućem životu. U jedinici, van uobičajenih profesionalnih i porodičnih aktivnosti, vojnici nemaju potrebu da razmišljaju o sebi, svojoj budućnosti, životnim ciljevima, niti da prave planove za život nakon vojske.

Završetak vojnog roka karakteriše sve slabija organizacija života i rada u jedinici. Vojnici su sve manje angažovani dužnostima u jedinici, sve je manje obaveza koje se pred njih postavljaju zbog čega se žale da im vreme sve sporije prolazi. U iščekivanju otpusta vreme u jedinici provode uglavnom u razmišljanju o budućem životu, ali i u druženju. Završetak vojnog roka prekretnica je u životu mladog čoveka. Kako se približava kraj vojnog roka, pojačava se motivacija vojnika za planiranje aktivnosti koje ih očekuju posle vojske. Nakon organizovanog načina života i rada u vojnoj sredini vojnici treba da se ponovo uključe u svakodnevne životne obaveze i aktivnosti, za koje se svako i ne oseća spremnim. Neki od njih osećaju gubitak ličnih vrednosti, besperspektivnost budućeg života, egzistencijal-

nu ugroženost. Vojnici počinju da razmišljaju o organizovanju života van jedinice i kasarne, odnosno svoja razmišljanja usmeravaju na život posle vojske i planiranje života nakon nje. Pojedini vojnici osećaju krivicu da će zbog teškoća oko zaposlenja materijalno opteretiti svoju porodicu, strahuju za svoju egzistenciju, zabrinuti su za izbor budućeg zanimanja ili za mogućnost upisa na željeni fakultet, za svoju emotivnu vezu (25).

Na kraju vojnog roka vojnik je uvideo da je vreme koje je proveo u vojsci korisno upotrebio za sticanje potrebnog profesionalnog znanja i stručne osposobljenosti za vojnu službu, te je motivacija vojnika za služenje vojnog roka ponovo povišena. Kako se približava kraj vojnog roka, nakon zajedničkog života sa drugovima u jedinici, vojnici sve više razmišljaju o svojoj porodici, roditeljima, braći i sestrama, što je praćeno povećanom bliskošću sa članovima porodice. Ponovo se aktuelizuju već prisutni hronični problemi primarne porodice. Razmišljajući o životu koji ih očekuje nakon završetka vojnog roka, familijarizovali su se sa zajedničkim predmetima koje su posedovali tokom služenja vojnog roka, te im se čini da su im mapa grada, propusnice, članske karte i drugi predmeti koji su im bili po-

trebni za vreme boravka u vojnoj sredini sve manje potrebni. Takođe, kako se približava kraj vojnog roka, vojnici sve više vremena provode u zajedničkom druženju. Socijalna inicijativa i stepen društvenosti vojnika najveći su na kraju vojnog roka. U društvu svojih vršnjaka tokom vojničke obuke i izvršavanja vojničkih zadataka postepeno je došlo do njihovog sve većeg zbližavanja. Društveniji vojnici su pomogli manje društvenim drugovima da se uključe u vojni kolektiv i uspostave drugarske odnose sa njima kako bi se i oni osećali prihvaćenim u društvu svojih vršnjaka. Pri tom i manje društveni vojnici pokazuju zainteresovanost i želju za druženjem, koja je najintenzivnija na kraju vojnog roka, što sve ukazuje na značaj drugarstva u vojnoj sredini. Iz navedenog proizilazi da je služenje vojnog roka značajna etapa kontinuiranog procesa socijalizacije ličnosti.

Zaključak

Kvalitet života vojnika za vreme služenja vojnog roka zavisi od intrapsihičke osnove, interpersonalnih odnosa vojnika i prilagođenosti na zajedničke predmete i aktivnost, a ne zavisi od profesionalne uloge vojnika.

L I T E R A T U R A

- 1) *Heinrichs DW, Hanlon TE, Carpenter WT Jr.* The quality of life scale, video training programme and rating manual. Baltimore: Maryland Psychiatric Research Center; 1990.
- 2) *Svečenski B, Kronja T.* Mental Hygiene in the Army. Beograd: Institut za vojnomedicinsku dokumentaciju; 1964. (in Serbian)
- 3) *Adaptation of soldiers to the army conditions of life and work [editorial].* Beograd: Državni sekretarijat za narodnu odbranu Uprava za moralnopolitičko vaspitanje; 1966. (in Serbian)
- 4) *Dedić G.* Personal characteristics and manifestation of maladaptive patterns of behaviour of soldiers in the adaptation period [dissertation]. Beograd: Vojnomedicinska akademija; 1998. (in Serbian)
- 5) *Dedić G, Kostić P.* Causes of frustration in soldiers during the period of adaptation to the military environment. *Vojnosanit Pregl* 2001; 58(6): 621–700. (in Serbian)
- 6) *Dedić G.* Adaptation of soldiers to the military environment: Manual for Officers. Beograd: Novinsko-izdavački centar „Vojska“; 2001. (in Serbian)
- 7) *Dedić G, Krstić J.* Adaptation problems of soldiers to the military environment. *Vojnosanit Pregl* 1996; 53(1): 19–24. (in Serbian)
- 8) *Rudnick A.* The impact of coping on the relation between symptoms and quality of life in schizophrenia. *Psychiatry* 2001; 64(4): 304–8.
- 9) *Cramer J, Rosenheck R, Weichun X, Henderson W.* Detecting Improvement in Quality of Life and Symptomatology in Schizophrenia. *Schizophrenia Bulletin* 2001; 27(2): 227–34.
- 10) *Heinrichs D, Hanlon T, Carpenter W.* The Quality of Life Scale: An instrument for rating the schizophrenic deficit syndrome. *Schizophrenia Bulletin* 1984; 10(3): 398–418.
- 11) *Rapaport MH, Endicott J, Clary CM.* Posttraumatic stress disorder and quality of life: results across 64 weeks of sertraline treatment. *J Clin Psychiatry* 2002; 60 (1): 59–65.
- 12) *Stancin T, Drotar D, Taylor HG, Yeates KO, Wade SL, Minich NM.* Health-related quality of life of children and adolescents after traumatic brain injury. *Pediatrics* 2002; 109(2): E34.
- 13) *Dolgin J, Somer E, Buchvald E, Zaizov R.* Quality of life in adult survivors of childhood cancer. *Soc Work Health Care* 1999; 28(4): 31–43.
- 14) *Pukrop R, Moller J, Sass H, Sauer H, Klosterkotter J, Czernik A, et al.* Quality of life. Construct validation and the development of a modular system. *Nervenarzt* 1999; 70(1): 41–53.
- 15) *Thumboo J, Fong Y, Chan P, Machin D, Feng H, Thio T, et al.* The equivalence of English and Chinese SF-36 versions in bilingual Singapore Chinese. *Qual Life Res* 2002; 11(5): 495–503.
- 16) *Grujić V, Legetić B, Hačko B.* About life quality and measuring possibilities. *Med Pregl* 1998; 51(1–2): 37–40. (in Serbian)

- 17) Cheok CS, Ang YG, Chew WM, Tan HY. Adjusting to military life-servicemen with problems coping and their outcomes. *Singapore Med J* 2000; 41(5): 218–20.
- 18) Polak K. The evaluation of the quality of life among professional soldiers with diagnosed alcohol addiction syndrome. *Psychiatr Pol* 2001; 35(6): 1057–70.
- 19) Proctor P, Harley R, Wolfe J, Heeren T, White F. Health-related quality of life in Persian Gulf war veterans. *Mil Med* 2001; 166(6): 510–9.
- 20) Joksimović S, Pjurkowska-Petrović K, Ševkušić S, Opačić G. Hierarchy organization of value orientations in youth. In: Krnjajić S, editor. *Morality and Social Crisis*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja; 1995. p. 204–13. (in Serbian)
- 21) Kostić P. *Psychology of Operational Units*. Beograd: Novinsko-informativni centar „Vojska“; 2000. (in Serbian)
- 22) Dedić G, Kostić P. The attitude of soldiers toward military service. *Vojnosanit Pregl* 2000; 57(6): 665–75. (in Serbian)
- 23) Goleman D. *Emotional Intelligence*. Beograd: Geopetika; 1999. (in Serbian)
- 24) Dedić G. The soldier-senior relationship. *Vojnosanit Pregl* 2001; 58(1): 39–46. (in Serbian)
- 25) Dedić G, Krstić J. The personality of soldiers with inappropriate behavior patterns at the end of military service. *Vojnosanit Pregl* 1997; 54(1): 11–7. (in Serbian)

Rad je primljen 30. IX 2002. god.

Abstract

Dedić G. *Vojnosanit Pregl* 2003; 60(3): 305–314.

SOLDIERS' QUALITY OF LIFE DURING MILITARY SERVICE

Quality of life of soldiers is the ability to participate in professional activities during the military service in accordance with intrapsychic state. The aim of this study was to establish the categories of quality of life, which are important for soldiers' adjustment during the military service. The investigation was performed on the subjects of the two squads of soldiers of Yugoslav Armed Forces, divided into three groups according to the period of investigations: after the first month, after the basic training, and at the end of military service. The applied instruments of the investigation were sociodemographic questionnaire and Quality of Life Scale (QLS). Statistical analysis of the obtained data was made by t-test. Investigation results showed that quality of life of soldiers during the military service depended on intrapsychic state, interpersonal relations, and soldiers' adjustment to common objects and activities, and did not depend on their occupational role.

Key words: military personnel; quality of life; adaptation, psychological; questionnaires; interpersonal relations.